

Vijftig eilanden tussen hemel en hel

René Helgers

Kolonisatie en dekolonisatie in vijftig eilandverhalen

Vijftig eilanden tussen hemel en hel

René Helgers

Auteur: René Helgers

Coverontwerp: ESR Publishing Tilburg

Uitgever: ESR Publishing Tilburg

ISBN: 9789465120492

© René Helgers 2024

All rights are reserved, including those for text and data mining,
AI training and similar technologies

Inhoudsopgave

Voorwoord	7
Afrika	
Arguin: <i>De eerste tekenen van het Europees kolonialisme</i>	10
Bioko: <i>Portugese slavenkolonie op de equator</i>	14
Cargados Archipel: <i>De laatste waarneming van de Dodo</i>	16
Îles Glorieuses: <i>Irritante Franse omsingeling van Madagaskar</i>	20
Kunta Kinteh: <i>Koerland en Semgallen mengt zich in slavenhandel</i>	22
Mayotte: <i>Overbevolkte Franse enclave onder de tropische zon</i>	25
Peñón de Alhucemas: <i>Spaanse speldenprikken op de Noord-Marokkaanse kust</i>	29
De Selvagenseilanden: <i>De laatste kruimels van het Portugese imperium</i>	32
Amerika	
Isla de Aves: <i>De enige kolonie van Venezuela</i>	34
Jost van Dyke: <i>Nederlandse piraat verovert Britse maagd</i>	37
Marie-Galante: <i>Het eiland van de honderd molens</i>	40
Navassa: <i>Gevecht om een vergeten guano-eiland</i>	42
Redonda: <i>Een koninkrijk zonder inwoners</i>	46
Saint Barthélemy: <i>Belasting ontduiken onder de Franse driekleur</i>	49
Saint Pierre en Miquelon: <i>De noordelijkste kolonie van Frankrijk</i>	52
San Andrés en Providencia: <i>Hoe groot een klein eiland kan zijn</i>	56
Sint Eustatius: <i>Nederland erkent de Verenigde Staten</i>	60
Swan Islands: <i>Honduras neemt het op tegen de Verenigde Staten</i>	63
Tobago: <i>Sterven op de plantages van Koerland en Semgallen</i>	65
Wakenaam: <i>Zeeuwen stichten slavenkolonie aan de wilde kust</i>	69
Antarctica	
Antwerpeneiland: <i>Belgisch leed in Antarctica</i>	73
Elephant Island: <i>De Imperial Trans-Antarctic Expedition van Shackleton</i>	76
Peter I-eiland: <i>Noorwegen maakt een ijskoude inhaalslag</i>	80
Azië	
Diego Garcia: <i>Kolonisator gekoloniseerd door zijn voormalige kolonie</i>	83
Iriomote: <i>De laatste kat op aarde</i>	86
Kinmen: <i>Taiwanese exclaves voor de Chinese kust</i>	89
Kunashir: <i>Vergissing op de Conferentie van Jalta</i>	92
Nancowry: <i>De Deense kolonie die nooit een kolonie werd</i>	95
De Spratley-eilanden: <i>Een lappendeken van mini-koloniën</i>	100
Timor: <i>Ons imperium op dit eiland is niets dan fictie</i>	103
Europa	
Bereneiland: <i>De Duitse kolonie in het hoge noorden die er nooit kwam</i>	111
Corfu: <i>Lord Byron neemt het op tegen de Ottomanen</i>	117
Jan Mayen: <i>Nederlandse walvisvaarders in het hoge noorden</i>	119
Neuwerk: <i>De laatste kolonie van Hamburg</i>	122
Oceanië	
Bikini: <i>Atoombommen op een tropisch paradijs</i>	125

Bougainville: <i>Onze plek onder de zon</i>	129
De Diomedeseilanden: <i>De gesloten Russisch-Amerikaanse grens</i>	132
De Hoorneilanden: <i>De laatste koningen van Frankrijk</i>	135
Guam: <i>Chamorros bezwijken aan de pokken</i>	138
Heleneiland en Tobi: <i>Een vijand die ze niet zagen en niet begrepen</i>	142
Howland: <i>Fatale vlucht over de Pacifische Oceaan</i>	146
Maria Theresa en Ernest Legouvé: <i>Verdwenen eilanden in de Zuidelijke Oceaan</i>	149
Minami Torishima: <i>De witte parel van de Pacific</i>	152
Nan Madol: <i>De zwevende stad in de Stille Zuidzee</i>	155
Nauru: <i>Van een hemel naar een hel</i>	158
Nui: <i>Nederlands eiland in de Pacific</i>	163
Rapa Iti: <i>Eenzame eiland in de Pacific gaat ten onder aan onzichtbare vijand</i>	167
Sable: <i>Het verdwenen paradijs van James Cook</i>	169
Swains: <i>Tokelau daagt de Verenigde Staten uit</i>	172
Vostok: <i>Russen ontdekken doornenparadijs in de Pacific</i>	175
Literatuur	178
Index	181

Voorwoord

Bij het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog telde de wereld slechts een handvol onafhankelijke eilandstaten: Groot-Brittannië, Japan, Haïti, de Dominicaanse Republiek en een aantal twijfelgevallen zoals Cuba en Tonga, die begin twintigste eeuw onafhankelijk werden, maar in de praktijk onder controle stonden van respectievelijk de Verenigde Staten en Groot-Brittannië. Een groot deel van de niet-Europese wereld was verdeeld tussen een aantal landen uit het mondiale noorden. De overige landen waren ex-koloniën en een klein aantal landen dat ontsnapt was aan de noordelijke koloniseringsdrang, zoals Ethiopië en Thailand. De tweede koloniseringsgolf, die eind negentiende eeuw in gang werd gezet met de Conferentie van Berlijn, was bij het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog vrijwel voltooid. Verder viel er nauwelijks nog iets te veroveren of te roven. Alleen het Ottomaanse Rijk moest er nog aan geloven. De niet-Europese delen vielen na de oorlog als mandaatgebieden in handen van Frankrijk en Groot-Brittannië.

In het dekolonisatieproces dat na de Tweede Wereldoorlog in gang werd ingezet zijn meer dan veertig nieuwe eilandstaten ontstaan. Van de bijna tweehonderd landen die officieel door de Verenigde Naties worden erkend is ongeveer een kwart een onafhankelijke eilandstaat. De grootste eilandstaat ter wereld is Indonesië, zowel in oppervlakte als in het aantal inwoners. Groenland is in oppervlakte groter, maar is niet onafhankelijk en valt onder Denemarken, met een grote mate van zelfbestuur en de intentie om in de toekomst volledig onafhankelijk te worden. Sommige puristen beschouwen Groenland niet als een eiland, maar als deel van het Noord-Amerikaanse vasteland. De kleinste eilandstaat ter wereld is Nauru, zowel in omvang als in inwoners. Van de vijftien onafhankelijke eilandstaten die de wereld momenteel telt zijn er dertien te vinden in Oceanië, dertien in de Caribische Zee, acht in Azië, zes in Afrika en slechts vijf in Europa.

Naast de onafhankelijke eilandstaten zijn er nog minstens veertig potentiële eilandstaten. Vooral in de Caribische Zee en de Pacificische Oceaan is het dekolonisatieproces ongeveer halverwege afgebroken en zijn veel eilanden nog steeds politiek afhankelijke gebieden van Frankrijk, Groot-Brittannië, Nederland, de Verenigde Staten en Nieuw-Zeeland. Mochten deze onafhankelijk worden dan kan het aantal eilandstaten op minstens veertig procent van alle onafhankelijke landen uitkomen. Een aantal van deze gebieden heeft gekozen voor een semionafhankelijke status, met een eigen regering, maar formeel toch nog onder de paraplu van de voormalige kolonisator, zoals Frans-Polynesië en Curaçao. Dit zijn landen binnen een land die op weg zijn naar volledige onafhankelijkheid.

Sommige eilanden zijn te klein om zelfstandig verder te gaan. Saba en Sint Eustatius bijvoorbeeld, die slechts enkele duizenden inwoners hebben. Ze drijven economisch vrijwel volledig op steun uit het moederland. Leven op een eiland onder de tropische zon met witte zandstranden lijkt een droombeeld en dat is het ook. Het leven op een eiland heeft minder prettige kanten: import van voedsel is duur door de afgelegen ligging, werkgelegenheid is er vaak alleen in de toeristensector of bij de overheid en scholingsmogelijkheden en gezondheidszorg zijn vaak ondermaats.

Vooral in Frankrijk is het dekolonisatieproces van eilanden nooit echt op gang gekomen. Na de Tweede Wereldoorlog zijn uit de Franse koloniën slechts twee onafhankelijke eilandstaten voortgekomen: Madagaskar en de nabijgelegen Comoren. Madagaskar was te groot om te houden. De islamitische Comoren stonden cultureel te ver van Frankrijk af en wilden zelf onafhankelijk worden. Tellen we daar de Nieuwe Hebriden bij op, tegenwoordig het onafhankelijke Vanuatu, dan komen we uit op drie. Maar dit was slechts voor de helft Frans, omdat het een condominium was van Frankrijk en Groot-Brittannië. Uit het Britse imperium zijn na de Tweede Wereldoorlog meer dan twintig onafhankelijke eilandstaten voortgekomen. Frankrijk heeft nog een hele reeks eilanden en archipels onder zijn hoede, die zonder meer als volwaardige landen verder kunnen, zoals Guadeloupe, Martinique, Mayotte, Réunion, Nieuw-Caledonië en Frans-Polynesië. Deze kunnen zich qua bevolking ruimschoots meten met kleinere Europese landen als Malta, IJsland of Luxemburg. Een aantal kleinere Franse eilanden kan met een beetje goede wil ook als onafhankelijk land verder: Saint Barthélemy, Saint Martin en Wallis en Futuna. Deze nieuwe landen vallen dan in de categorie Andorra en San Marino. Voor Saint Pierre en Miquelon, met slechts zesduizend inwoners, wordt het moeilijk om onafhankelijk te worden. Sommige Franse eilanden zullen het nooit tot onafhankelijke eilandstaat schoppen, zoals Nieuw-Amsterdam, de Kerguelen en de Îles Glorieuses; omdat ze op wat onderzoeksbases na onbewoond zijn.

Naast Frankrijk kunnen Groot-Brittannië en de Verenigde Staten in de toekomst de meeste onafhankelijke eilandstaten voortbrengen. De in het Caribische gebied gelegen Kaaimaneilanden, Turks- en Caicoseilanden, de Britse Maagdeneilanden en Bermuda hebben elk tussen de dertig- en negentigduizend inwoners en kunnen

zonder meer verder als volwaardige eilandstaten, vooral omdat ze een hoog welvaartsniveau hebben, dankzij het toerisme en de immense internationale belastingontduiking die via deze eilanden loopt. Andere Britse eilanden zoals Sint Helena en de Falklandeilanden hebben niet meer dan vijfduizend inwoners en zijn nauwelijks levensvatbaar als volwaardige eilandstaat. Dat geldt zeker voor het geïsoleerd in de Pacifische Oceaan gelegen Pitcairn, dat slechts vijftig inwoners heeft, maar onder de paraplu van Groot-Brittannië toch van een redelijke mate van autonomie geniet.

Van de Amerikaanse koloniën kunnen de Amerikaanse Maagdeneilanden, Puerto Rico, Guam, de Noordelijke Marianen en Amerikaans-Samoa zonder twijfel als onafhankelijk landen verder. Hawaii is al zo lang een staat van de Verenigde Staten dat vaak vergeten wordt dat het een gekoloniseerd gebied is dat ooit een onafhankelijk koninkrijk was. Eind negentiende eeuw werd het omvergelopen door de Verenigde Staten. Puerto Rico is met meer dan drie miljoen inwoners veruit het grootste overzeese gebied van de Verenigde Staten. Sinds 1967 zijn er vijf referenda gehouden en de bevolking heeft er steeds voor gekozen om de 51^e staat van de Verenigde Staten te worden. Washington wil echter niet verder gaan dan de, nogal dubieuze, status van Vrijstaat in Verbondenheid met de Verenigde Staten. De Puertoricanen zijn wel burgers van de Verenigde Staten, maar zijn niet vertegenwoordigd in het congres en mogen niet stemmen bij presidentsverkiezingen. De Amerikaanse Maagdeneilanden, eveneens gelegen in de Caribische Zee, zijn wat betreft inwoneraantal vergelijkbaar met onafhankelijke eilandstaten als Saint Vincent en de Grenadines en Grenada. Guam in de Pacifische Oceaan kan zich met honderdzeventigduizend inwoners ruimschoots meten met Tonga en Kiribati. De Noordelijke Marianen en Amerikaans-Samoa zullen met vijftigduizend inwoners bij de kleinere eilandstaten in de Pacific horen, maar ze verslaan Nauru en Palau ruimschoots. Deze onafhankelijke eilandstaten hebben maar net iets meer dan tienduizend inwoners. De vraag of deze Amerikaanse gebieden ooit onafhankelijk worden is moeilijk te beantwoorden. Bij stemmingen in de Verenigde Naties over dekolonisatie van Europese koloniale gebieden stemmen de Verenigde Staten doodleuk vóór, maar dekolonisatie van hun eigen koloniale gebieden houden ze steevast tegen, met geopolitieke argumenten, door voorstellen te de-agenderen of simpelweg, veruit de meest effectieve methode, door de kwestie dood te zwijgen.

De onder het Koninkrijk der Nederlanden vallende eilanden Aruba, Curaçao en Sint Maarten hebben de mogelijkheid om onafhankelijk te worden, maar houden dat proces vooralsnog tegen, omdat ze financieel nog steeds afhankelijk zijn van Nederland. Als onafhankelijke eilandstaat zullen Aruba en Curaçao helemaal niet opvallen in het Caribisch gebied. Ruim honderdduizend inwoners is daar zo'n beetje de norm. Een onafhankelijk Sint Maarten zal met ruim veertigduizend inwoners een van de kleintjes zijn. Samenvoeging met het Franse deel van het eiland lijkt weinig realistisch, aangezien het ene deel Engelssprekend is en het andere deel Franssprekend.

Dichter bij huis valt er ook nog wat te dekoloniseren. De Faeröereilanden en de Ålandseilanden, die nu autonome gebieden van Denemarken en Finland zijn, kunnen zich qua bevolking en economie best meten met de kleinere onafhankelijke eilandstaten in tropische wateren. Noord-Cyprus is sinds 1974 bezet door Turkije, dat er een onafhankelijke vazalstaat van gemaakt heeft, die niet erkend wordt door de internationale gemeenschap.

Door de onvermijdelijke stijging van de zeespiegel kan het aantal eilandstaten in de toekomst helaas ook afnemen. De Maldiven liggen gemiddeld maar anderhalve meter boven de zeespiegel en zijn gedoemd te verdwijnen. Er wordt op beperkte schaal aan landaanwinning gedaan. Ook zijn er plannen in de maak om de gehele bevolking naar India te evacueren. De Seychellen liggen eveneens in de gevarenzone. In de Pacifische Oceaan verkeren Kiribati en het kleine Tuvalu in dezelfde verontrustende positie. De eilanden van de dwergstaat Tuvalu komen nergens meer dan vijf meter boven de zeespiegel uit.

Voor 2050 wordt een stijging van de zeespiegel verwacht van maximaal dertig centimeter. Dat kunnen de meeste eilandstaten nog wel overleven. Voor het jaar 2100 wordt echter een zeespiegelstijging verwacht van één meter of zelfs anderhalve meter. Smelting van de ijskap op Groenland of een deel van Antarctica kan nog dramatischer uitpakken. Dan kan je de helft van Oceanië wel wegstrepen. Van de in dit boek opgenomen eilanden liggen er diverse in de gevarenzone. Howland, Nui, Isla de Aves en het mythische Nan Madol hebben een maximale hoogte van slechts enkele meters. De Spratley-eilanden, een wirwar van mini-eilanden, riffen en zandbanken in de Zuid-Chinese Zee, liggen eveneens maar net boven de zeespiegel, maar vele ervan zijn intussen kunstmatig versterkt en verzaaid door de landen die ze claimen, waaronder China en Taiwan, die op sommige eilandjes zelfs enorme militaire vliegvelden hebben aangelegd.

Naar alle waarschijnlijkheid ziet de wereldkaart er over honderd jaar substantieel anders uit. Nieuwe eilandstaten, verdwenen eilandstaten en in het slechtste geval duizenden verdwenen eilanden. Maar niet getreurd. Onder het smeltende noordpoolgebied kan nog een areaal aan nieuwe eilanden tevoorschijn komen. De

noordelijke landen staan al in de starthouding om ze op te eisen, waarmee een nieuw proces van kolonisatie in gang gezet kan worden.

De vijftig eilanden die in dit boek zijn opgenomen geven naar mijn mening een goed beeld van vijfhonderd jaar Europees en niet-Europees kolonialisme, van het dekolonisatieproces dat na de Tweede Wereldoorlog op gang kwam en van het dekolonisatieproces dat nog steeds gaande is. De meeste eilanden in dit boek hebben een Europees koloniaal verleden, zoals te verwachten viel, maar ik heb ook diverse eilanden opgenomen met een Amerikaans, Russisch, Chinees, Japans, Australisch of Nieuw-Zeelands koloniaal verleden. Veel van deze eilanden werden economisch geëxploiteerd: om guano of fosfaat te delven, om te jagen of als uitvalsbasis voor de walvisjacht. Maar de meeste eilanden werden gebruikt om slavenplantages aan te leggen. Eilanden bieden een natuurlijke bescherming, liggen vaak strategisch aan een zeeroute of aan de monding van een rivier en slaven kunnen moeilijk ontsnappen van een eiland. Een eiland is een gevangenis. Niet voor niets streden de Europese koloniale machten in de zeventiende en achttiende eeuw zo hardnekkig om de vruchtbare vulkaaneilanden in het Caribisch gebied, die vrijwel allemaal werden getransformeerd tot slaveneilanden. Vrijwel alle eilanden in dit boek zijn in de loop van de geschiedenis meerdere malen van eigenaar veranderd. Kleine eilanden als Sint Eustatius en Tobago wisselden in de loop van de zeventiende eeuw zelfs enkele tientallen keren van eigenaar en konden daarom moeilijk ontbreken in dit werk.

De selectiecriteria om vijftig eilanden in een boek op te nemen zijn niet zomaar op te noemen. Het getal vijftig is op zich willekeurig, maar het is een mooi afgerond getal, dat een bepaalde verwachting schept en het is niet dusdanig hoog dat potentiële lezers al bij voorbaat de moed in de schoenen zinkt. Het selecteren gebeurt voor een groot deel in het hoofd van de schrijver, als hij de ene atlas na de andere doorbladert naar geschikte kandidaten. Er zijn miljoenen eilanden verspreid over de wereldzeeën. Niemand heeft ooit de moeite genomen om ze te tellen, waarschijnlijk omdat het niet te doen is, ook al omdat de verschillen tussen eilanden, rotsen en zandplaten al eeuwenlang voor controverses zorgen tussen geografen en eilandisten.

Gevoelsmatig hebben grote eilandstaten als Indonesië en de Filipijnen de meeste eilanden. Met respectievelijk ruim dertienduizend en zeventienduizend eilanden staan ze in de top tien, maar de meeste eilanden zijn verrassend genoeg te vinden in de noordelijke landen. Canada heeft ruim dertigduizend eilanden, Noorwegen zelfs meer dan vijftigduizend. Maar absolute koplopers zijn Finland met 179.584 eilanden en Zweden met maar liefst 267.570 eilanden. Onbegonnen werk om de geschiedenis van alle eilanden na te gaan pluizen, dus vertrouwde ik op mijn rechterwijsvinger, die over de ene na de andere overzichtskaart gleed en plotseling stopte bij exotisch klinkende namen als Nancowry, Vostok of Rapa Iti. Bij nadere beschouwing bleken zulke toevallige vondsten goed te passen in de opzet van dit werk. Andere eilanden liet ik na enige bestudering varen, omdat ze me als eiland tegenvielen, omdat ze te voorspelbaar waren of omdat ze een verhaal vertelden dat een ander eiland me al had verteld.

***

Arguin

De eerste tekenen van het Europees kolonialisme

Eiland: Arguin

Land: Mauritanië

Status: Banc d'Arguin Parc National

Oppervlakte: 12 km²

Inwoners: onbewoond

Ligging: Arguinbaai, Atlantische Oceaan

Kolonisator: Portugal, Nederland, Brandenburg, Frankrijk

Arguin is slechts twee kilometer breed en zes kilometer lang. Het vlakke, zanderige eilandje ligt aan de noordkust van Mauritanië, in de baai van Arguin, ongeveer honderd kilometer ten zuiden van de Westelijke Sahara, het land dat maar heel even een land was en sinds 1975 grotendeels door Marokko bezet is. In de Baai van Arguin liggen diverse eilanden, zandbanken en riffen, die deel zijn van het nationaal park Banc d'Arguin, dat ongeveer twaalfduizend vierkante kilometer groot is en op de werelderfgoedlijst van de Unesco staat. Het is een broedgebied voor trekvogels, waaronder flamingo's en pelikanen. De menselijke bemoeienis met het gebied is tegenwoordig min of meer vrijwel niets herinnert aan de duistere rol die het kleine Arguin speelde in de slavenhandel.

Als begin van het Europese overzeese kolonialisme wordt meestal het jaartal 1415 genoemd, toen een gigantische Portugese oorlogsvloot onder leiding van koning João I de Noord-Afrikaanse karavaanstad Ceuta veroverde. De stad heeft in het Portugese kolonialisme verder geen grote rol gespeeld, maar de overwinning was moreel van groot belang, omdat de Moorse dreiging daarna definitief voorbij was. Het Portugese kolonialisme ontwikkelde zich in de volgende vijftig jaar aan de West- en Midden-Afrikaanse kust; met de verovering van Madeira, de Canarische Eilanden, São Tomé, Príncipe en Bioko. Nog voordat Columbus de Atlantische Oceaan overstak, legden de Portugezen op deze eilanden al een uitgebreid op slavernij gebaseerd plantagesysteem aan, dat Europa vanaf het midden van de vijftiende eeuw voornamelijk voorzag van suiker en Arguin speelde daarin een cruciale rol.

Nuno Tristão bereikte Arguin in 1443, overviel een berberdorpje en nam veertien bewoners als slaaf mee naar Lissabon. Prins Hendrik de Zeevaarder, derde zoon van koning João I en initiator van de Portugese ontdekkingsreizen, gaf daarna vergunningen af aan diverse Portugese handelaren om in het gebied rond Arguin op mensenjacht te gaan. Een jaar later vertrokken al tientallen Portugese schepen naar de Baai van Arguin. Op zijn derde reis in 1445 trok Nuno Tristão nog verder zuidwaarts en bereikte hij waarschijnlijk Senegal. In Lissabon rapporteerde hij enthousiast aan Hendrik de Zeevaarder dat hij eindelijk het 'Terra do Negros' had bereikt, het mythische land van de zwarten waar volgens de verhalen het goud voor het opscheppen lag. Op zijn vierde reis langs de West-Afrikaanse kust kwam Nuno Tristão om het leven, toen hij nog verder zuidwaarts een rivier opvoer en weer trachtte een aantal inlanders tot slaaf te maken, die echter hevig verzet boden. De Portugezen werden daarna voorzichtiger, meden het gevaarlijke binnenland en kochten hun slaven voortaan bij tussenhandelaren aan de kust.

Op Arguin bouwden de Portugezen in 1443 een fort. In de eerste jaren werden vanaf het eiland ruim achthonderd slaven naar het noorden afgevoerd. Een deel van de slaven ging naar de slavenmarkt in Lissabon. De rest ging vanaf 1452 naar Madeira, dat de Portugezen in 1418 hadden ontdekt. De vruchtbare vulkaangrond bleek uitstekend geschikt om er suikerrietplantages aan te leggen. Eerst werden Portugezen geronseld om de plantages te bewerken. Vervolgens waren de Guanchen van de Canarische Eilanden de klos. Die bezweken echter massaal aan Europese ziektes en daarna werden alleen nog slaven uit West-Afrika op de plantages tewerkgesteld.

João de Santarém en Pêro Escobar verkenden in 1470 de Golf van Guinee en ontdekten het onbewoonde São Tomé. Het vulkanische eiland ligt voor de Midden-Afrikaanse kust, zeventuizend kilometer ten zuiden van

Lissabon en is zo groot als Zeeuws-Vlaanderen. De Portugezen gebruikten het eiland in eerste instantie om in het moederland ongewenste groeperingen zoals Joden en criminelen te deporteren, maar dachten zo ook de kolonisatie van het eiland op gang te krijgen. Meer dan tweeduizend Joodse weeskinderen van acht jaar en ouder werden vanaf 1497 naar São Tomé gedeporteerd. Ze werden onder de kolonisten verdeeld en kregen katholiek onderwijs. De kinderen werkten op het land en bezweken massaal aan de slechte levensomstandigheden en het tropische klimaat. Vijf jaar later waren er nog slechts zestig in leven.

São Tomé wordt gedomineerd door een tweeduizend meter hoge vulkaan en is bedekt met tropisch oerwoud, doorsneden door twee snelstromende rivieren, die door het heuvelachtige landschap richting Atlantische Oceaan kronkelen. Net als Madeira was de vruchtbare vulkaangrond zeer geschikt voor het aanleggen van suikerrietplantages. Aan de rivieren werden watermolens aangelegd waarmee het suikerriet verwerkt werd. De kolonisten bleven echter bezwijken aan het zware werk onder de tropische zon. Daarom werden ze vervangen door slaven, die gekocht werden in de nabijgelegen Nigerdelta, Angola en Congo. Een deel van de slaven werd aangevoerd via Arguin, later ook via eilandjes als Goeree en Kunta Kinteh.

De slavenhandel vanaf Arguin liep voortaan niet alleen meer noordwaarts naar Madeira en Lissabon, maar ook naar São Tomé, vierduizend kilometer zuidwaarts. Portugese slavenschepen vervoerden jaarlijks ongeveer duizend slaven naar de uitdijende plantages op São Tomé.

Suiker vanaf São Tomé, Madeira en Kaapverdië werd in de vijftiende en zestiende eeuw geëxporteerd naar Lissabon en daar overgeladen op Antwerpse schepen. Vanuit Antwerpen vond suiker zijn weg door heel Europa en droeg het in aanzienlijke mate bij aan de economische bloei van de Zuidelijke Nederlanden in de zestiende eeuw.

De Portugezen hielden de suikerrietplantages op São Tomé en het kleinere buureiland Principe tot 1650 in stand. Daarna werden de plantages op de eilanden langs de West-Afrikaanse kust weggeconcurrerd door de grootschalige slavenplantages in het Caribisch gebied en Portugees-Brazilië.

Begin zestiende eeuw had het fort op Arguin een bezetting van dertig tot veertig manschappen, waarvan minder dan de helft soldaten. Enkele decennia later had het fort nog maar een bezetting naar twaalf soldaten. De Portugezen trokken forten en wapenzuilen (padraos) op, knoopten relaties met het achterland aan en verlaagden dan de bezetting van de forten naar een klein, dynamisch minimum. Op grotere steunpunten hielden ze troepen achter de hand die in geval van calamiteiten naar de forten werden gestuurd. Het was ondoenlijk om alle forten op de Afrikaanse en Aziatische kusten maximaal te bemannen, omdat het moederland met slechts één miljoen inwoners slechts een beperkt aantal troepen kon leveren.

De aanwezigheid van de Portugezen bestond bij gratie van goede contacten met lokale machthebbers. Zij leverden slaven uit de gebieden die onder hun controle stonden, maar ook slaven uit het sub-Sahara gebied. Slavernij werd niet door de Portugezen in Afrika geïntroduceerd, maar wel geperfectioneerd, zeker toen de trans-Atlantische slavenhandel op gang kwam.

Niet alleen Afrikanen werden tot slaaf gemaakt. In het Middellandse Zeegebied zwoegden tienduizenden tot slaaf gemaakte Europeanen op de galleien van de Barbarijse Staten. Cervantes, auteur van *Don Quichote de la Mancha*, werd in 1575 gevangengenomen door Barbarijse zeerovers en diende vijf jaar als slaaf in Algiers, totdat hij door zijn ouders werd vrijgekocht. Naar schatting anderhalf miljoen christenen zijn als slaaf naar Noord-Afrika afgevoerd. Engeland stuurde vanaf het begin van de zeventiende eeuw een half miljoen in eigen land ongewenste onderdanen als contractslaaf naar de Amerikaanse koloniën, waar ze op de slavenmarkten werden verkocht aan Engelse kolonisten.

De West-Indische Compagnie veroverde het Portugese fort op Arguin op 3 februari 1633. Het kleine Portugese garnizoen was geen partij voor de drie Nederlandse, goedbepapende schepen. De West-Indische Compagnie, die een staatsmonopolie had over Amerika en West-Afrika, begon op Arguin in eerste instantie met de handel in Arabische gom, dat van acaciabomen in Trarza en Brakna werd gewonnen en voor textielprints werd gebruikt. Later lieten de Nederlanders zich ook in met de slavenhandel. De slaven eindigden op plantages in Suriname, Berbice, Essequibo en Demerara, Curaçao, Tobago en Nederlands-Brazilië. In de zeventiende eeuw bezat de West-Indische Compagnie tientallen forten en factorijen aan de Afrikaanse westkust, vaak veroverd op de Portugezen. Franse troepen verwoestten het fort op Arguin in 1678 en het eiland bleef onbewoond tot 1685. In dat jaar verscheen in de baai van Arguin een schip met een vreemde vlag.

Kapitein Cornelius Reers van het fregat Rother Löwe uit Brandenburg sloot in 1685 een verdrag met de emir van Traza en bouwde het oude Portugese fort weer op. Het hertogdom wist het fort tot 1721 in handen te houden. Vanaf Arguin verhandelden de Brandenburgers slaven, Arabische gom, ivoor, goud en hout. De laatste gouverneurs van het eiland waren de Nederlanders Jan de Both en Wynen Bastiaens.

Brandenburg-Pruisen ontwikkelde zich in de zeventiende eeuw onder de Hohenzollers tot een belangrijke economische en militaire macht in Noord-Europa. Het grondgebied bestond uit gebieden in het huidige Polen,

Brandenburg en de hertogdommen Kleef, Gulik, Mark en Ravensberg in het westen van Duitsland. Kleinere delen van het huidige Nederland behoorden ook tot het grondgebied. Keurvorst Friedrich III van Brandenburg promoveerde in 1701 tot koning van Pruisen, maar al gauw domineerde Pruisen het koninkrijk en hadden de Brandenburgers weinig meer in te brengen. De koloniale ambities van Brandenburg begonnen met keurvorst Friedrich-Wilhelm I, die in 1651 een poging deed om de strategisch gelegen handelsstad Tranquebar aan de Indiase Coromandelkust van Denemarken te kopen, maar dit plan liep spaak door geldgebrek. Frederich-Wilhelm I richtte in 1682 met steun van Nederlandse handelaren de Brandenburgisch Afrikanische Compagnie op, die zo probeerden het staatmonopolie van de West-Indische Compagnie te ontwijken. Bij gebrek aan een eigen haven vertrokken de Brandenburgse schepen vanuit Pillau aan de Baltische kust. Vanaf 1685 werd de haven van Emden gebruikt, dichtbij de Nederlandse grens en ver van het onrustige Baltische gebied. Meer dan achtentwintig schepen heeft de compagnie nooit onder vlag gehad. Veel schepen waren bovendien van Nederlandse origine.

Ondanks hun geringe slagkracht waren de Brandenburgers zeer ambitieus. Ze bouwden in 1687 Fort Gross Friedrichsburg aan de Afrikaanse Goudkust in het huidige Ghana, waar ook de Engelsen, Fransen, Portugezen, Nederlanders, Denen en Zweden tientallen forten en factorijen stichtten. Naast Gross Friedrichsburg bouwden de Brandenburgers nog een viertal forten, waarmee ze een kuststrook van ongeveer dertig kilometer contro-leerden, voor de handel in goud en hout, maar vooral voor de slavenhandel.

Aan de andere kant van de Oceaan kreeg de Brandenburgisch Afrikanische Compagnie voet aan de grond op Saint Thomas, dat in bezit was van de Deense West-Indische en Guineese Compagnie, die hen een klein deel van het eiland verhuurde. Saint Thomas ligt zestig kilometer ten oosten van Puerto Rico en is ongeveer zo groot als Terschelling. De Nederlandse West-Indische Compagnie stichtte er in 1657 een handelspost en bouwde er een Nederland Hervormde kerk. Enkele jaren later werden de Nederlanders verdreven door de Deense Glueckstadt Compagnie. Deze droeg het eiland over aan de Deense West-Indische en Guineese Compagnie, die er een regionale slavenmarkt op poten zette en er vanaf 1670 enkele tientallen suikerrietplantages stichtte. De compagnie zorgde zelf voor de aanvoer van slaven uit Afrika. De Deense West-Indische en Guineese Compagnie veroverde ook de nabijgelegen eilanden Saint John en Saint Croix, die daarna door het leven gingen als de Deense Maagdeneilanden en in 1917 verkocht werden aan de Verenigde Staten.

De slavenplantages op Saint Thomas vielen in het niet bij de duizenden plantages van de Spanjaarden op Cuba, Hispaniola en Puerto Rico, van de Nederlanders in Suriname, Berbice, Essequibo en Demerara, van de Fransen op Martinique en Guadeloupe, van de Portugezen in Brazilië en van de Engelsen op Jamaica en de Bovenwindse Eilanden. Het hele Caribische gebied was halverwege de zeventiende eeuw één grote slaven-plantage. Niet alleen vanwege de vruchtbare vulkaangrond, maar vooral omdat een eiland makkelijk te verde-digen is en het voor slaven vrijwel onmogelijk is om te ontsnappen.

De Brandenburgisch Afrikanische Compagnie kreeg een gebied te huur bij de hoofdstad Charlotte Amalié en enkele kleinere gebieden in het westen, Krum Bay en Bordeaux Estates. Veel was het allemaal niet. De Denen behielden de vruchtbaarste gronden voor zichzelf. Het eerste Brandenburgse schip uit Gross Friedrichsburg bereikte Saint Thomas in 1686 en leverde 450 slaven af. Daarmee had de Brandenburgisch Afrikanische Compagnie de zo begeerde driehoekhandel gecreëerd, naar voorbeeld van de compagnieën van de gro-tere landen: goederen naar Afrika verschepen, met de opbrengsten ervan slaven kopen, de slaven naar de eigen plantages in het Caribisch gebied transporteren en de opbrengsten van de slavenplantages naar Europa vervoeren. Het Brandenburgse gedeelte van Saint Thomas werd in 1688 bevolkt door driehonderd Europeanen en meer dan duizend slaven. Het gehele eiland werd in 1715 bevolkt door vijfhonderd Europeanen en meer dan drieduizend slaven. De Brandenburgers hebben tussen 1686 en 1735 ongeveer twintigduizend sla-ven uit West-Afrika naar de eilanden in de Caribische Zee vervoerd. De meeste slaven werden verkocht op de slavenmarkten op naburige Franse, Spaanse en Engelse eilanden.

De Brandenburgisch Afrikanische Compagnie probeerde in 1695 nog vergeefs het nabijgelegen Tortola en Sint Eustatius van de Engelsen te kopen. Daarna ging het bergafwaarts. De Caribische activiteiten werden steeds minder winstgevend, vooral omdat de Franse West-Indische Compagnie haar telkens dwars zat. De Fransen plunderden in 1695 de Brandenburgse plantages op Saint Thomas. De Deense plantages lieten ze met rust omdat ze in Europa geen oorlog wilden ontketenen met Denemarken. Daarnaast verloor de Brandenburgisch Afrikanische Compagnie tussen 1693 en 1702 vijftien schepen aan de Fransen.

In West-Afrika werd de Brandenburgisch Afrikanische Compagnie ook dwars gezeten door de Fransen. Arguin werd in 1721 door de Fransen veroverd. Het eiland stond toen onder bevel van de Nederlander Jan Wynen Bastiaens. De kolonie Gross Friedrichsburg had eveneens diverse malen een Nederlandse Gouverneur: Jan ten

Hoof, Jacob ten Hoof, Gysbrecht van Hoogveld en Jan van Laar. Ook Gross Friederichsburg werd diverse malen geplunderd, door Nederlandse, Engelse en Franse schepen. Vanwege deze constante dreiging en de olopemde verliezen verkocht Friedrich Wilhelm I de kolonie Gross Friederichsburg voor de som van 7200 dukaten aan de Nederlandse West-Indische Compagnie. Voor de hand liggend, omdat de kolonie toch al ten dele een Nederlandse opzet was. Het verdrag werd op 18 december 1717 in Den Haag gesloten. De Brandenburgisch Afrikaanse Compagnie ging in 1731 ter ziele. De laatste Brandenburgers verlieten de enclaves op Saint Thomas in 1735. Daarmee kwam een einde aan de kortstondige koloniale periode van Brandenburg, die begon met de aankomst van de Rother Löwe op Arguin.

De Nederlanders bezetten Arguin nog kortstondig, maar na 1728 kwam het eiland in handen van lokale machthebbers, die het eveneens gebruikten voor de slavenhandel. Arguin kwam in 1895 toch weer in Franse handen, als uitvloeisel van de Conferentie van Berlijn in 1885. De kolonie Frans West-Afrika besloeg het grondgebied van Mauritanië, Senegal, Mali, Guineë, Ivoorkust, Niger, Burkina Faso en Benin. Daarnaast kwamen Algerije, Tunesië, Djibouti, Madagaskar en een deel van Marokko in Franse handen en controleerde Frankrijk een groot deel van Midden-Afrika met de kolonie Frans Equatoriaal-Afrika. De Duitse koloniën Togo en Kameroen werden in 1914 veroverd. Daarmee stond bij aanvang van de Eerste Wereldoorlog bijna de helft van het grondgebied van Afrika onder Frans bewind.

Vóór 1895 was de Franse aanwezigheid in Afrika zeer beperkt tot enkele randgebieden en wat forten en factorijen aan de kusten, behalve op de eilanden Mauritius en Réunion, ten oosten van Madagaskar, die in de achttiende eeuw net als de Portugese eilanden aan de westkust van het continent, werden uitgebouwd tot plantage-eilanden, waar tienduizenden slaven in de tropenzone zwoegden om Europa te voorzien van koffie, suiker en cacao.

Arguin valt tegenwoordig onder Mauritanië. Saillant detail is dat juist Mauritanië in 1980, als laatste land ter wereld, officieel de slavernij afschafte. In de praktijk duurde het nog tientallen jaren totdat slavernij volledig was uitgeroeid. Slavernij is iets van alle tijden en van alle continenten en komt heden ten dage nog steeds op grote schaal voor, in allerlei vormen, minder zichtbaar, minder benoemd, maar net zo mensonterend.

***

Bioko

Portugese slavenkolonie op de equator

Eiland: Bioko, Fernando Po, Fernando Póo, Otcho
Land: Equatoriaal-Guinea
Status: insulaire regio
Oppervlakte: 2.017 km²
Inwoners: 335.048 (2015)
Ligging: Golf van Guinee
Kolonisator: Portugal, Nederland, Groot-Brittannië, Spanje

Portugal wees de overige Atlantisch-Europese landen vanaf de vijftiende eeuw de weg naar de rest van de wereld, naar nieuwe handelsgebieden, nieuwe ontdekkingen, maar ook naar de duistere tijden van het op slavernij gebaseerde plantagesysteem, dat vier eeuwen stand hield. Bioko was een van de eilanden aan de Afrikaanse westkust waar de Portugezen in de vijftiende eeuw op grootschalige wijze plantages aanlegden, waar tienduizenden slaven werkten. Het eiland ligt net boven de evenaar, enkele tientallen kilometers uit de kust van Kameroen, maar maakt deel uit van het tweehonderd kilometer zuidelijker gelegen Equatoriaal-Guinea; een discrepantie die te wijten is aan de inmenging van Portugal en Spanje. De afstand tot Lissabon is zeventuizend kilometer. Het eiland of delen ervan behoorden afwisselend tot de invloedssfeer van Portugal, Spanje, Engeland en Nederland.

Bioko heeft een oppervlakte van tweeduizend vierkante kilometer en heeft meer dan driehonderdduizend inwoners. Het eiland is zo'n zeventig kilometer lang en ongeveer dertig kilometer breed. Het vulkanische, bergachtige eiland heeft met de Pico Basilé met een hoogte van 3011 meter een echt hooggebergte. De stad Malabo, het vroegere Santa Isabel, in het noorden van het eiland, is de hoofdstad van Equatoriaal-Guinea. Negentig procent van de inwoners van Bioko woont in Malabo. De zuidelijke kant van het eiland heeft de twijfelachtige eer dat er de meeste regen van heel Afrika valt, ruim tienduizend millimeter per jaar. In de koloniale tijd werd het 'a white man's grave' genoemd. Pogingen van de Portugezen en Spanjaarden om er een actieve bevolkingspolitiek te voeren liepen steeds stuk op het onbarmhartige tropische klimaat. De meeste Europese immigranten bezweken in rap tempo aan de gele koorts.

De Portugees Fernando do Po bereikte in 1472 als eerste Europeaan Bioko. De Portugezen noemden het eiland 'Formosa Flora,' vanwege de prachtige flora die ze er aantroffen, maar na 1494 kwam de naam Fernando Po in zwang. De Portugezen legden er suikerrietplantages aan, die bewerkt werden door slaven. De lokale Bubi bevolking, die al vanaf de zevende eeuw op het eiland woonde, werd verdreven naar de bergen in het binnenland. De slaven werden aangevoerd via de slaveneilandjes in het noorden en forten en factorijen aan de West-Afrikaanse kusten. De Nederlandse West-Indische Compagnie vestigde in 1642 een factorij aan de zuidkust van het eiland, maar werd zes jaar later door de Portugezen verdreven. De Portugezen wisten Fernando Po ruim drie eeuwen met harde hand in handen te houden.

Spanje kreeg Fernando Po in 1778 bij het Verdrag van El Pardo in handen, in ruil voor gebieden in het huidige Brazilië, samen met de eilanden Annobón en Corisco en het kustgebied van het huidige Equatoriaal-Guinea. De meeste suikerrietplantages waren toen al weggeconcurrerd door de plantages op de Caribische eilanden. Twee jaar na het Verdrag van El Pardo nam de Spaanse gouverneur al de benen en keerde de Bubi's terug naar de kustgebieden.

Bijna vijftig jaar na het vertrek van de Spanjaarden stichtte de Engelsman William Fitzwilliam Owen de havenstad Port Clarence, het latere Malobo en van hieruit wist hij in drie jaar tijd twintig slavenschepen te onderscheppen en 2500 slaven te bevrijden. De Britten verboden de slavenhandel in 1807 en drongen er bij de andere koloniale mogendheden op aan om dat ook te doen. De slavernij in de Britse koloniën ging overigens nog door tot 1834 en de slaven moesten daarna nog vijf jaar verplicht op de plantages werken. Tegen die tijd waren ze wel bezweken aan het zware werk. Alleen aanvoer van nieuwe slaven was verboden. De acties van Fitzwilliam Owen hadden per saldo weinig effect. De slavenschepen van de andere landen vulden hun quota

zonder veel problemen bij op andere plekken aan de West-Afrikaanse kust. Veel Britse schepen bleven illegaal in Afrikaanse en Aziatische slaven handelen.

De Britten maakten dan wel goede sier met hun verbod op de slavenhandel, maar de slavernij in Groot-Brittannië ging nog door tot 1917, maar dan in een iets andere vorm. Vanaf het begin van de zeventiende eeuw stuurde Groot-Brittannië een half miljoen in eigen land ongewenste burgers als contractslaven naar de koloniën in Noord-Amerika en het Caribisch gebied. Meestal betrof het straatkinderen, opstandige Ieren, katholieken en zwervers waarvan de gegoede burgerij af wilde. Het eerste Engelse schip met 136 straatkinderen arriveerde in 1619 in Noord-Amerika, slechts twaalf jaar na stichting van de eerste permanente kolonie in Virginia. De contractslaven werden geveild op dezelfde slavenmarkten waar ook de zwarte slaven werden geveild en belandden meestal op de tabaksplantages in Virginia. Volgens hun contract kwamen de volwassen Britse slaven na een aantal jaren vrij, de kinderen als ze de volwassen leeftijd bereikten, maar meestal haalden ze die leeftijd niet. De slaveneigenaars konden een contract naar eigen goeddunken verlengen, bij luiheid, ongehoorzaamheid of ontsnapping. Op ontsnapping stonden straffen als openbare geseling, brandmerken en het afsnijden van oren, dezelfde behandeling die zwarte slaven ook kregen. Ze konden ook doorverkocht worden. In principe waren de contractslaven volledig afhankelijk van de welwillendheid van de plantagehouders.

Fernando Po was formeel gezien nog steeds bezit van Spanje. De Britten moesten het eiland in 1855 verlaten. Spanje gebruikte Fernando Po vervolgens om ongewenste groeperingen uit eigen land en de koloniën te dumpen: politici, wetenschappers, opstandige Afro-Cubanen en honderden revolutionairen van de Filipijnse opstand van 1896. Fernando Po bleef tot aan de onafhankelijkheid in 1968 eiland Spaans. Fernando Po en Rio Muni, het kustgebied dat de Spanjaarden met het verdrag van El Pardo in handen kregen, werden in 1959 gepromoveerd van kolonie tot Spaanse provincies, een laatste wanhopige poging van de Franco-dictatuur om de gebieden voor Spanje te behouden.

Het huidige Equatoriaal-Guinea bestaat uit het voormalige Rio Muni, Annabón, Corisco en Bioko. Bij de onafhankelijkheid werden vrijheid en democratie onmiddellijk om zeep geholpen. De eerste president van Equatoriaal-Guinea, Francisco Macias Nguema, liet een groot deel van zijn politieke tegenstanders in de eerste maanden van de onafhankelijkheid liquideren.

De achtduizend op het eiland nog aanwezige Spanjaarden en Portugezen, die al generaties lang vastzaten aan hun herenhuizen, hun grootgrondbezit en hun bevoorrechte koloniale levenswijze, waren zo naïef om te denken dat alles bij het oude blijven. Toen Nguema zijn werkelijke gezicht liet zien, probeerden ze in de eerste maanden van 1969 in paniek een plek te krijgen op de laatste schepen die naar Europa vertrokken.

Nguema maakte van het land een dictatuur die in gruwelijkheid vergeleken kan worden met die van Idi Amin in Oeganda, enkel nog gesteund door de Sovjet-Unie en Cuba. Meer dan vijftigduizend mensen stierven in de gevangnissen. Nguema's razernij richtte zich naast de Bubi's op Bioko ook op de Fernandinos, de bevolkingsgroep die van Europees-Afrikaanse afkomst is.

Francisco Macias Nguema veranderde zijn naam in 1975 in het geafrikaniseerde Masie Nguema Biyogo Negue Ndong. Daarop is de naam Bioko gebaseerd. De cacao-plantages op het eiland verwilderden tijdens de dictatuur van Nguema en de economie van Equatoriaal-Guinea stortte volledig in elkaar. Alle koeien in het land werden geslacht omdat melk volgens de alwetende dictator een verwerpelijke koloniaal product was. Tien jaar na de onafhankelijkheid kon de balans opgemaakt worden: twintig procent van de bevolking was gevlucht of omgekomen. Na een staatsgreep onderging Francisco Macias Nguema in september 1979 hetzelfde lot als zijn slachtoffers: hij werd zonder proces geëxecuteerd.

Nog steeds is er een regime aan de macht dat corrupt is, foltert en de verkiezingen fraudeert. Voor de kust van Equatoriaal-Guinea werd in 1990 olie ontdekt. Het land werd in 2017 lid van de OPEC. Door de opbrengsten uit de olie-industrie heeft Equatoriaal-Guinea per hoofd van de bevolking een inkomen dat vergelijkbaar is met de middenmoot van Europa, maar door de enorme corruptie komt de welvaart slechts bij een kleine groep terecht en leeft een groot deel van de bevolking nog steeds in armoede.

Equatoriaal-Guinea is het enige continentale land ter wereld waarvan de hoofdstad op een eiland ligt. Met de opbrengsten uit de olie-industrie wordt gebouwd aan een nieuwe hoofdstad op het continentale gedeelte van het land. De reden voor bouw van deze nieuwe hoofdstad lijkt een zoveelste schijnbeweging van het regime te zijn: een hoofdstad op het vasteland kan beter verdedigd worden. De tijden van het kolonialisme zijn voorbij en wie wil het kleine Equatoriaal-Guinea binnenvallen? Maar misschien raken we hier een nationaal trauma en kunnen we er beter geen mening over hebben.

***

Cargados Archipel

De laatste waarneming van de Dodo

Eiland: Cargados Archipel, Cargados Carajos, Saint Brandon
Land: Mauritius
Status: afhankelijk gebied
Oppervlakte: 1,3 km²
Inwoners: 40 (2022)
Ligging: Indische Oceaan
Kolonisator: Frankrijk, Groot-Brittannië

De Cargados Archipel in het midden van de Indische Oceaan wordt op vrijwel alle wereldkaarten weergegeven en lijkt daardoor imposanter dan zijn werkelijke omvang rechtvaardigt. De zestig eilandjes en zandbanken zijn bij elkaar slechts 1,3 vierkante kilometer groot, beduidend kleiner dan Nederlands kleinste Waddeneiland Rottumeroog. De meeste eilandjes liggen op een rif dat meer dan vijftig kilometer lang is en tot vijf kilometer breed. De zee is er slechts een meter of zes diep; kristalhelder water tot op de bodem. De vijf grootste eilandjes zijn: Albatros, Tortue, Avocare, Mapare en Coco. Albatros ligt een kilometer of dertig ten noorden van het rif, is met één vierkante kilometer veruit het grootste eiland van de archipel, maar is onbewoond. Op het piepkleine Île Raphaël in het noorden van het rif is tegenwoordig een kleine lodge gevestigd voor toeristen die komen duiken of vissen. De meeste eilandjes zijn bebost en hebben smalle zandstranden.

Honderden schepen zijn door de eeuwen heen op het verraderlijke rif van de Cargados Archipel gestrand. Een van de meest memorabele schipbreuken was die van de Arnhem onder bevel van Volker Evertsz. De Arnhem was deel van een vloot van zeven schepen die van Batavia op weg was naar Nederland, maar raakte in een storm de andere schepen kwijt en liep op 12 februari 1662 vast op het rif. Volker Evertsz en de overlevenden wisten een van de eilandjes van de Cargados Archipel te bereiken, maar beseften dat ze daar zouden verhongeren. Ze roeiden vervolgens in een reddingssloep zuidwaarts naar Mauritius, een tocht van vierhonderd kilometer over open zee. Op Mauritius wisten ze zich in leven wisten te houden door te jagen op geiten, vogels en varkens. Drie maanden later werden ze gered door een Engels schip. Op zich geen uitzonderlijk verhaal. Maar de schipbreuk van de Arnhem is van historisch belang omdat de Volker Evertsz en zijn manschappen de *Raphus cucullatus*, ofwel de legendarische Dodo, waarschijnlijk als laatste in levenden lijve hebben gezien.

Dat uitgerekend een stel Nederlandse zeelieden de laatste Dodo's heeft gezien is een van die ironische toevaligheden die de basis vormt van een goed verhaal. De uitroeiing van de Dodo wordt immers toegeschreven aan Nederlandse zeelieden. De Verenigde Oost-Indische Compagnie gebruikte Mauritius als tussenstop op weg naar Ceylon, Malakka en Nederlands-Indië. De Nederlandse zeelieden knuppelden de Dodo's massaal neer om ingezouten als voorraad te dienen voor het vervolg van de reis. Zo staat het in de schoolboekjes. Maar hebben Nederlandse zeelieden werkelijk zoveel Dodo's verorberd?

Het onbewoonde Mauritius was al bekend bij Arabische zeevaarders. Portugese handelaren die op weg waren naar India gingen in 1506 als eerste aan land. Ze gebruikten het eiland als bevoorradingsstation op weg naar het noorden. De Portugezen werden in de zestiende eeuw niet gestoord door Europese concurrentie in de Indische Oceaan. De route via Kaap de Goede Hoop naar India en het Verre Oosten, die Bartholomeus Diaz in 1488 ontdekte, wisten ze ruim een eeuw lang voor hun Europese concurrenten verborgen te houden. Kaarten en documenten werden in Lissabon achter slot en grendel bewaard gehouden. De Portugezen konden daarvoor tussen 1420 en 1543 een wereldwijd handelsimperium van forten en factorijen stichten dat Lissabon met Nagasaki verbond.

Eind zestiende eeuw vocht de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden zich vrij van de Spaanse overheersing en ontwikkelde het land zich binnen enkele decennia tot een grote concurrent van zowel de Spanjaarden als de Portugezen, die sinds 1580 door de Iberische Unie aan elkaar geklonken waren en beide dus in oorlog waren met de jonge republiek tijdens een groot deel van de Tachtigjarige Oorlog. De Nederlanders

probeerden de Portugezen te slim af te zijn, door een alternatieve route te zoeken naar de lucratieve handelsgebieden in Azië, via de Noordoostelijke Doorvaart, om het Euraziatische continent heen. Alle drie de pogingen mislukten en de laatste resulteerde in de mythische overwintering van Barentsz en Van Heemskerck op Nova Zembla. Spionage bleek een veel goedkoper en effectiever middel. Op instigatie van de Vlaamse cartograaf Petrus Plancius, een van de oprichters van de Verenigde Oost-Indische Compagnie, vertrokken de broers Cornelis en Frederick de Houtman in 1592 naar Lissabon om informatie te verzamelen over de 'Carreira da Índia,' de route naar India en Oost-Indië. De broers werden gevangengenomen. Als spionnen riskeerden ze de doodstraf. Het bewijs tegen hun zaak was echter te dun omdat ze de benodigde informatie nooit op schrift hadden gesteld. Twee jaar later werden ze vrijgekocht door een consortium van Nederlandse kooplieden.

Enkele maanden na hun vrijlating voeren de broers de Houtman voor de Amsterdamse Compagnie van Verre als eerste Nederlanders via Kaap de Goede Hoop naar Java, ook wel de Eerste Scheepvaart genoemd. De Portugezen waren hun voorsprong definitief kwijt. De Verenigde Oost-Indische Compagnie veroverde in de zeventiende eeuw een groot deel van de Portugese steunpunten op de Afrikaanse kusten, in Ceylon, India, Malakka, Oost-Indië en Japan.

Een afsplitsing van de Tweede Nederlandse Scheepvaart naar Oost-Indië, onder bevel van Jacobus van Neck, deed Mauritius in 1598 aan. De Nederlanders noemden het eiland 'Prins Maurits van Nassau Eiland', naar de toenmalige stadhouder. De Verenigde Oost-Indische Compagnie bouwde er in 1638 Fort Frederik Hendrik. Daar omheen ontstond een permanente nederzetting. Er werd op beperkte schaal suikerriet aangeplant en hout geëxporteerd, maar de Nederlanders gebruikten het eiland net als de Portugezen vooral als tussenstation op weg naar India en het Verre Oosten.

De tweede gouverneur van Mauritius, Adriaan van der Stel, kocht in 1641 ruim honderd slaven om de suikerrietplantages te bewerken en hout te kappen. Binnen een week ontsnapte de helft van de slaven naar het bergachtige binnenland. Het eiland was bebost, er waren rivieren, watervallen en genoeg voedsel: varken, geiten, herten en Makaken. Latere gouverneurs importeerden eveneens Afrikaanse slaven, maar de economische activiteiten bleven beperkt en meer dan enkele honderden slaven werkten er nooit op het eiland.

De VOC hield Mauritius tot 1710 in handen. Het eiland werd toen opgegeven omdat de plantages niet langer winstgevend waren. Bovendien was Mauritius als bevoorradingsstation al halverwege de zeventiende eeuw vervangen door de Kaapkolonie. Volgens een artikel in de *Leeds Intelligencer* uit 1755 verlieten de Nederlanders het eiland omdat letterlijk alle aanplantingen werden verwoest door een plaag aan Langstaart Makaken, die de Portugezen in de zestiende eeuw hadden uitgezet.

Frankrijk nam Mauritius kort na het vertrek van de Nederlanders in en bezette het tot in de Napoleontische tijd. Onder gouverneur Mahé de La Bourdonnais werd de suikerrietproductie aanzienlijk uitgebreid en kwam de werkelijke kolonisatie van het eiland pas goed op gang. Er werden honderden suikerrietplantages aangelegd, bewerkt door tienduizenden slaven, die voornamelijk aangeleverd werden door Portugese handelaren uit Mozambique en Zanzibar, waar de Portugezen al sinds begin zestiende eeuw vast voet aan de grond hadden. Begin negentiende eeuw werkten er zestigduizend slaven op het eiland, dat de Fransen Île de France noemden, die tachtig procent van de bevolking vormden.

De Franse Oost-Indische Compagnie, die het eiland tot 1767 in beheer had en daarna overdroeg aan de Franse staat, wist het eiland tot een van de grootste en meest winstgevende plantage-eilanden van het Franse koloniale rijk uit te bouwen. Het zustereiland Réunion werd eveneens uitgebouwd tot een grote slavenkolonie. Naast slaven werd er vanaf 1729 in zee gegaan met Indiase contractarbeiders, voor het merendeel uit Pondicherry, een vijftiental Franse exclaves op de zuidwest- en zuidoostkust van India. In de Caribische Zee bouwden de Fransen Saint Domingue, Guadeloupe en Martinique eveneens uitgebouwd tot grote plantage-eilanden. Van alle koloniale machten hadden vooral de Fransen een duidelijke voorkeur voor eilanden om slavenplantages aan te leggen. Hun enige continentale plantages lagen in het huidige Frans-Guyana.

Groot-Brittannië veroverde Mauritius in de Napoleontische tijd. De Britten schaften de slavernij in 1835 af en voerden daarna nog meer contractarbeiders in om de plantages te bewerken, Indiërs, Chinezen en Maleisiërs. De contractarbeiders waren nauwelijks beter af dan de slaven. Op ongehoorzaamheid of luiheid stonden lijfstraffen of verlenging van het contract. De Britten behielden controle over Mauritius tot de onafhankelijkheid in 1968.

Tegenwoordig heeft het eiland 1,3 miljoen inwoners, een kleurrijke mix van allerlei geïmporteerde bevolkingsgroepen, die leven op een oppervlakte van minder dan tweeduizend kilometer. Opmerkelijk voor een toch vrij geïsoleerd eiland in de Indische Oceaan. De bevolkingsdichtheid is met zevenhonderd inwoners per vierkante kilometer ruim hoger dan Nederland en dan wordt een groot gedeelte van het eiland ook nog eens ingenomen door een bebergte.